

EVALUAREA ȘI ESTIMAREA EVOLUȚIEI VARIABILELOR INDEPENDENTE, CARE AU EFECTE DIRECTE ȘI INDIRECTE ASUPRA PROCESULUI MIGRATORIU ȘI CARE DECURG DIN PROCESUL RESTRUCTURĂRII ECONOMICE, INTEGRĂRII ȘI GLOBALIZĂRII

*Prof. univ. dr. Florina Bran, Prof. univ. dr. Eugenia Lilea,
Prof. univ. dr. Emilia Tițan, Conf. univ. dr. Mihaela Vătui,
Lect. univ. dr. Carmen Valentina Rădulescu, Lect. univ. dr. Ildikó Ioan*

Inegalitate și globalizare

Diversitatea caracterizează atât mediul economic, cât și mediul înconjurător, regăsindu-se și în raport cu fenomene, procese similare, caz în care formează poli sau centre de „presiune” între care fluxurile sunt inevitabile. Intensitatea acestor fluxuri este determinată obiectiv de „diferența de presiune”. În același timp, intervin și numeroși factori, mai mult sau mai puțin arbitrari, care vor induce schimbări de diferite amplitudini față de determinarea obiectivă.

Globalizarea reprezintă „o modalitate sau un sistem de receptare și abordare a marilor probleme contemporane, determinate de interacțiunea multiplelor procese și fenomene economice, tehnice, politice, sociale, culturale, ecologice etc. și preconizarea soluționării lor într-o largă perspectivă de către comunitatea internațională.”¹

Deși controversat în ceea ce privește efectele, consecințele practice la nivel național – negative sau pozitive, procesul globalizării este susținut de forțe ale căror pârghii de acțiune nu sunt controlabile de la nivel național, indiferent de implicarea, deschiderea pe care o manifestă fiecare entitate statală. În fapt, această neputință este în mare parte responsabilă de atitudinea ostilă, critică pregnantă față de acest proces.

Schimbările care se produc în mediul înconjurător sunt inerente și pot fi descrise din punct de vedere istoric în mod asemănător cu cele social-economice dezbătute anterior. Faptul că aceste fenomene și procese nu se reproduc în limitele acelorași parametri rezultă din numeroase schimbări generate de influența reciprocă dintre element. Civilizația umană și forța modificatoare a puterii sale informaționale a generat numeroase schimbări, care nu au constituit o problemă până nu de mult.

Efectele pe care aceste fenomene de mediu le pot avea asupra comunităților devin dramatice atunci când schimbările produc modificări ale mediului care constrâng populația să se retragă din spațiile ancestrale. Printre efectele încălzirii globale, reducerea spațiului de locuit, în special acolo unde populația se concentrează se constituie în auspiciile cele mai dramatice, care incumbă la acțiune, indiferent de gradul de incertitudine al demonstrațiilor științifice. Cu toate acestea, interesele economice asociate diverselor fenomene negative împiedică un progres suficient de rapid în soluționarea problemelor globale, cu atât mai mult cu diferențele între posibilitățile statelor sunt foarte mari.

Resursele umane și fenomenul mobilității

Resursele umane, prin dimensiunea, structura și calitatea lor reprezintă factorul esențial al existenței și evoluției unui sistem economic. Resursele umane reprezintă ansamblul persoanelor dintr-un anumit spațiu, privite simultan sub aspect cantitativ (ca număr) și calitativ (nivel de competență, de educație, nivel de formare profesională, stare de sănătate etc.).

În determinarea resurselor totale de muncă se au în vedere următoarele categorii de resurse umane: populația în vârstă de muncă, populația activă în afara vârstei de muncă și populația în vârstă de muncă dar cu incapacitate de a lucra. Principalele componente ale resurselor de muncă totale sunt populația activă și rezervele de muncă.

În concepția celor mai mulți economiști și sociologi, mobilitatea reprezintă o formă de mișcare a populației și a forței de muncă în raport cu nevoile producției. Din acest punct de vedere, este mobilă acea parte a forței de muncă și, respectiv, a populației care cunoaște deplasări într-un spațiu, într-o ramură sau într-o meserie oarecare.

Mișcarea migratorie a populației nu are caracter întâmplător, ea este afectată de transformările sociale, economice, politice și ecologice din țară, din diferite regiuni ale țării, precum și de cele din alte țări. Migrația nu afectează în același mod și în aceeași măsură toate sectoarele populației, ci în mod obișnuit, cuprinde în special populația adultă (mai puțin persoanele aflate în grupele de vârstă extreme – copiii și bătrânii), populația masculină etc.

Fenomenele migrației pot determina mutații și în structura populației pe sexe, grupe de vârstă, medii de proveniență, ocupație, nivel de pregătire (instruire) etc. Factorii ce influențează dinamica migrației se grupează în: factori demografici, economici, socio-culturali, politici și ecologici. Printre cei mai importanți factori, amintim: structura și

¹ * * * *Dicționar de economie*, Editura Economică, București, 1999, p. 228-229

creșterea demografică, gradul de urbanizare, capacitatea de absorbție a forței de muncă calificată; consecințele programelor de ajustare economică (înghețarea necesarului de forță de muncă din sectorul public (privatizarea marilor coloși industriali), o bază economică restrânsă, un sector privat insuficient dezvoltat duc la creșterea șomajului în mediul urban; măsurile pentru “eficientizare” luate de patronii din sectorul privat (reducerea costurilor de producție) în vederea atragerii de capital străin sau autohton au ca efect scăderea necesarului de forță de muncă și astfel, cei care au renunțat la sectorul public în favoarea celui privat trec în șomaj; datorită instabilității politice, diminuării venitului real, lipsei locurilor de muncă atractive disponibile, se va produce exodul forței de muncă și în special al celei calificate; *factori socio – culturali*: educație, urbanizare, tehnologii de comunicații moderne, tehnologii medicale moderne, etnicitate, religie etc.; contextul politic existent (caracterizat prin fragilitate și instabilitate, îngădirea drepturilor omului, ale minorităților, democratizarea societății etc.); factori de mediu (degradarea mediului, secetă, inundații, foamete).

Un stimul major pentru migrația internă și externă îl constituie dezechilibrul dintre și în interiorul sectoarelor unei economii naționale, dintre și în interiorul regiunilor și țărilor, direcția dominantă fiind dată de proiectele de creare a locurilor de muncă. În acest caz, migrația poate avea un rol de reechilibrare a numărului și structurii demografice între zone și localități, un rol de relansare a competitivității, un rol de feedback (reglare).

Piețele muncii sunt situate în diferite locații spațiale. Apare astfel posibilitatea rezolvării discrepanțelor dintre cererea și oferta de forță de muncă prin mobilitatea acesteia (migrație permanentă sau temporară). Mobilitatea teritorială a forței de muncă este provocată de distribuția spațială necorespunzătoare a activităților economice, în primul rând a locurilor de muncă și a veniturilor, fiind influențată și de caracteristici personale, proprii ale individului, de nivelul dezvoltării economice al zonei de plecare, al celei de sosire, precum și de distanța dintre acestea și de costurile deplasării. În general forța de muncă se deplasează din regiunile mai sărace, nedezvoltate industrial, cu o rată ridicată a șomajului, cu oferte mai reduse de locuri de muncă și cu un excedent de forță de muncă. Regiunile destinate sunt, în general, regiuni mai mari, mai bogate, cu ofertă mai bogată de locuri de muncă, cu multiple activități economice, cu venituri așteptate mai ridicate. Fenomenul migrației forței de muncă ajută la restabilirea echilibrului de dezvoltare economică între regiuni, a cererii și ofertei de forță de muncă, a reducerii ratelor regionale ale șomajului.

Van den Berg și Gorter descriu un model de căutare a joburilor în care ofertele de joburi sunt caracterizate de *combinații* aleatoare într-o distribuție bivariată funcție de salarii (venituri) și timpul de deplasare. Parametrul care interesează este *profitul* optim (negociat) între salariu și timpul de deplasare, adică cât este dispus individul să plătească pentru timpul de deplasare. Rezultatele arată că disutilitatea timpului de deplasare e mai mare la femeile cu copii. Într-adevăr, salariul de rezervă pentru joburi care necesită câte o oră de deplasare dus și una întors în cursul unei zile, este deseori mai mare decât salariul maxim oferit pentru postul respectiv. În astfel de cazuri, căutarea joburilor va fi limitată la joburi din cadrul unei arii mai mici. De asemenea, rezultatele modelului arată și faptul că disutilitatea deplasării este mai mare în mediul rural decât în urban.

Măsurarea statistică a migrației

În perioada de după 1990, fenomenul migrațional s-a manifestat cu o mai mare intensificare la începutul intervalului. Astfel, în anul 1990, datorită evoluțiilor de pe scena politică, a modificării reglementărilor legale ce au atras consecințe pe multiple planuri, inclusiv în cel economic, s-a înregistrat cel mai mare număr de schimbări de domiciliu, îndeosebi din mediul rural în cel urban. Acest fapt se poate explica prin liberalizarea accesului în marile zone urbane, odinioară declarate “zone închise”. După 1990 fluxul migrator scade treptat în volum, dar înregistrează modificări structurale importante, așa cum se observă și din tabelul 1 și figura 1:

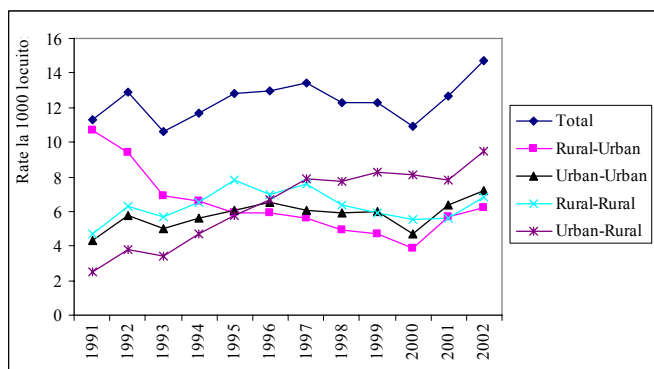

Figura 1. Structura fluxurilor migratorii în perioada 1991-2002

Presiunea migratorie determinată de schimbarea domiciliului a fost mai ridicată în 1990 (33,9 % de locuitori) și a scăzut drastic în anul următor (doar 11,3 % în 1991), pentru ca în următorii ani să se înscrie pe o pantă crescătoare (ajungând la 14,7 % în 2002).

Ca structură, se remarcă, pentru perioada analizată, următoarele aspecte:

- fluxurile rural – urban au avut o tendință de continuă scădere (de la 10,7 ‰ în 1991, la 3,9 ‰ în 2000), după care a urmat o creștere ajungând la 6,2 ‰ în 2002;
- fluxurile urban– rural au manifestat o tendință inversă, de creștere (de la 2,5 ‰ în 1991 la 8,3 ‰ în 1999 și 9,5 ‰ în 2002);
- mișcarea migratorie din mediu rural-rural a înregistrat un vârf în 1995 (de 7,8 ‰), apoi s-a înscris într-o tendință descrescătoare, ajungând în 2000 la 5,5 ‰; în 2002, valoarea a crescut la 6,8 ‰;
- fluxurile urban - urban au avut o evoluție crescătoare până în 1996 (6,5 ‰), apoi au scăzut ușor (până la 4,7 ‰ în 2000); cea mai mare valoare s-a înregistrat în 2002 (6,8 ‰).

Presiunea relativă a emigrației din mediul urban în mediul rural a crescut de la 2,11 ‰ în 1991 la 6,73 ‰ în 2000, după care a înregistrat o ușoară scădere în anul 2001 (6,48 ‰). În anul 2002 s-a înregistrat cea mai ridicată valoare (8,10 ‰) (vezi figura 2).

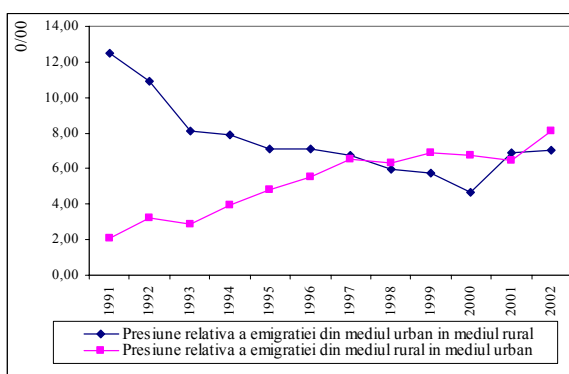

Figura 2. Presiunea relativă a emigrației

Presiunea relativă a emigrației din mediul rural în mediul urban a scăzut continuu până în anul 2000, de la 12.47 ‰ în 1991 la 5.97 ‰ în 1998, 5.71 ‰ în 1999 și 4.69 ‰ în 2000, în special datorită diminuării atractivității orașelor dezvoltate exploziv – în perioada anterioară – prin industrializare; a urmat apoi o creștere, ajungând a 7.07 ‰ în 2002.

Presiunea relativă a imigrației din mediul urban în mediul rural a crescut în perioada 1991-1998 și a fost mai accentuată decât presiunea relativă a emigrației, datorită ponderii mai reduse a populației rurale în totalul populației țării, fiind de aproximativ 7.7 ‰ în anii 1998-2002.

Există diferențe semnificative între fluxurile migrației urban-rural și rural-urban ($p < 0.013$). Diferențele s-au testat din punct de vedere statistic fiind semnificative la un prag de semnificație (nivel al riscului) de 1,3%;

În perioada 1991-2002, migrația internă a fost în medie de 279127 persoane pe an, în 1990 atingând cifra “record” de 786.471 persoane.

Migrația netă în mediul urban a scăzut de la 105789 persoane în anul 1991 la 3683 persoane în 1996, devenind negativă începând cu anul 1997 (-12588 persoane în 1997 și -7998 persoane în 1998, -26 620 persoane în 1999 și -34 938 în 2000) (vezi figura 4).

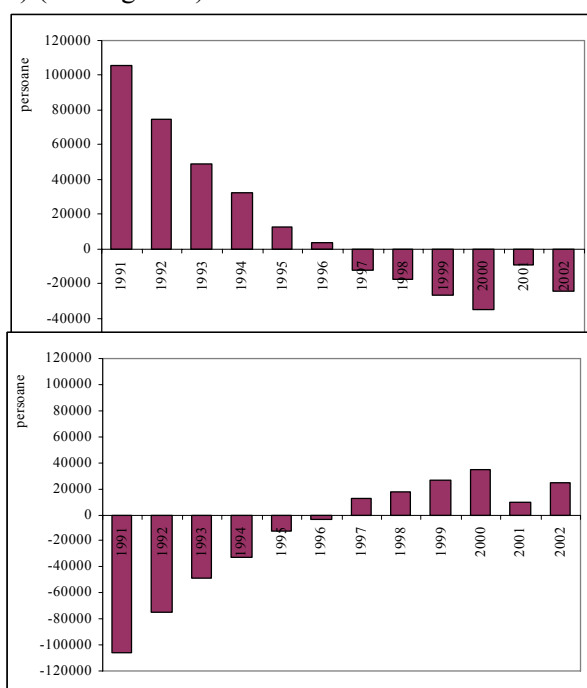

Figura 5.

Evoluția migrației nete în mediul rural

Figura 4. Evoluția migrației nete în mediul urban

Migrația netă în mediul rural a manifestat o tendință inversă, de creștere (de la -105789 persoane în 1991 la 26620 persoane în 2001 și 34938 persoane în 2002) (vezi figura 5).

În anul 1990, 47 % din totalul schimbărilor de domiciliu aveau loc în interiorul aceluiași județ, pentru ca începând din 1992, migrația intrajudețeană să o depășească pe cea interjudețeană. Astfel, numărul persoanelor care și-au schimbat domiciliul în cadrul aceluiași județ, inclusiv între sectoarele municipiului București a reprezentat 58 % în 1995, 59 % în 1996, 61 % în 2000.

În cursul deceniului 1991 – 2000, sensul migrației interne s-a schimbat de la rural – urban (69,8 % în 1990 și 19,5 % în 2000) la urban – rural (3,5 % în 1990 și 33,8 % în 2000), fapt ce poate fi explicat de unele reglementări legislative inițiate în această perioadă, precum Legea nr. 18/1991 privind fondul funciar, de concedierile masive ale salariaților ca urmare a restructurării unor ramuri industriale. Salariații concediați, care sunt îndeosebi de sex masculin și de vârstă mijlocie, fac față cu greu unei reorientări profesionale și atunci, aflați în imposibilitatea găsirii unui nou loc de muncă, se îndreaptă spre practicarea agriculturii în mediul rural.

Referitor la distribuția pe sexe a fluxurilor migratorii și emigrările și imigrările sunt mai crescute pentru sexul feminin (55,1 % în 2000 – pe total).

În ceea ce privește distribuția pe *grupe de vârstă*, se poate afirma că mișcarea migratorie cea mai intensă este la grupele de vârstă 25-29 de ani și respectiv 20-24 de ani, și mai redusă la grupele de vârstă mai înaintate. Dacă analizăm soldul migrărilor la 1000 de locuitori, în *profil teritorial* (pe regiuni statistice), acesta este negativ în zonele de nord-vest (-0,4), nord-est și centru (-0,3) și pozitiv în regiunea Bucureștiului (0,4), precum și în cea de sud, sud-vest (0,3) și vest (0,2).

Până în anul 1992 migrația era determinată, în principal de cauze de natură profesională, treptat însă, încep să apară și cauze de natură familială. Oricum, ponderea cea mai mare între cauzele ce au determinat migrația o au cele legate de familie (care dețineau în 1995 un procent de 64,3 %, iar în 2000 de 59,9 %), urmate de alte cauze (pensionări, căsătorii, etc, aflate în creștere ca pondere, de la 22,5 % în 1995 la 31,4 % în 2000).

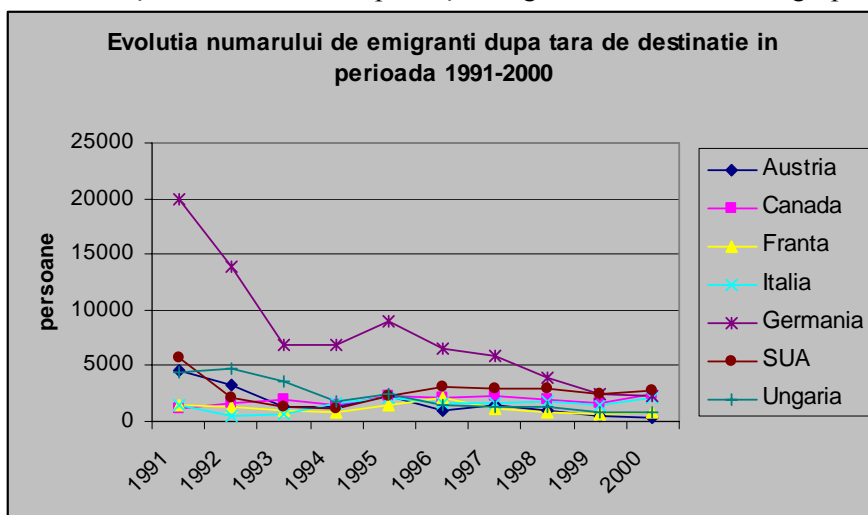
Pe plan mondial, se acordă o importanță migrației internaționale a forței de muncă, care are, în ultimul timp, o tendință de universalizare, nemaifiind limitată la câteva țări. Pentru România, migrația externă a avut cea mai mare valoare absolută în anul 1990 (96.929 persoane) ca urmare a evenimentelor petrecute pe plan politic la sfârșitul anului 1989, a ridicării restricțiilor de deplasare liberă a cetățenilor români în alte țări ale lumii. În următorii ani migrația înregistrează o scădere, până în anul 1994. În anul 1995 fenomenul migrațional extern atinge un vârf, datorită degradării condițiilor de viață, a scăderii nivelului de trai în perioada anterioară. A urmat apoi o diminuare a nivelului migrației până în anul 2002, deși în anul 2000 s-a înregistrat o ușoară creștere față de 1999. Pe întreaga perioadă 1990-2002, ponderea femeilor în numărul total al emigranților a fost superioară celei a bărbaților.

În ceea ce privește distribuția pe *grupe de vârstă* a emigranților în perioada analizată, cei mai activi din punct de vedere al migrației externe au fost persoanele aflate în grupa de vârstă 26-40 de ani, urmate de cele sub 18 ani și de cele între 18-25 de ani.

Dacă ne referim la *țara de destinație* către care se îndreaptă emigranții, cele mai multe emigrări au avut loc spre Germania (în 1990 au emigrat 66121 de persoane, adică aproape 70 % din totalul aceluși an, în anii următori emigrările spre Germania au scăzut, dar a rămas în continuare principala țară de destinație). A doua destinație a emigrărilor, ca importanță a fost Ungaria, spre care au emigrat 35023 persoane în perioada 1990-2002, urmată de SUA (cu 34660 persoane) și Canada (cu 25344 persoane emigrate) în perioada analizată (9).

Figura 9

Diferențe semnificative în privința emigrărilor există atât la grupele de vârstă ($p < 0.001$), cât și naționalitatea emigranților ($p < 0.001$); astfel

astfel aproximativ 75% din emigrările pe perioada 1993-1998 au reprezentat-o emigrările pentru grupele de vârstă până la 40 ani (37% la grupa 26-40 ani); în funcție de țara de destinație, cele mai multe emigrări s-au înregistrat în perioada 1993-2002 în Germania (45 682 persoane), SUA (21 866 persoane), Canada (20 198 persoane).

Presiunea de imigrare precum și presiunea migrației nete în alte țări are un tablou diferit, astfel:

- ◆ Cea mai mare presiune de imigrare s-a manifestat în Ungaria: imigrația netă a fost (pe întreaga perioadă 1993-2000) de 11 825 pers, respectiv 116.53⁰/0000;
- ◆ Austria s-a situat pe locul al doilea în privința presiunii de imigrare presiunea imigrației nete fiind de 80.70⁰/0000 în întreaga perioadă 1993-2000;
- ◆ Franța a înregistrat niveluri ridicate ale presiunii de imigrare. În total, 8.587 persoane au emigrat în Franța în perioada 1993-2000 (68.77⁰/0000), presiunea imigrației nete fiind mai mică decât presiunea din Austria, datorită repatrierilor (3 848 pers).

În privința repatrierilor, acestea au crescut de la 3095 persoane în 1990 la 12442 persoane în 2000. Dacă la începutul intervalului au predominat femeile în totalul repatriaților, treptat ponderea bărbaților crește, devenind superioară celei a femeilor (până la maxim 65,8% în 1996). Referitor la distribuția repatriaților pe grupe de vârstă, ponderea cea mai mare o deține grupa 18-40 de ani. Cei mai mulți repatriați provin din Republica Moldova (34323 persoane în perioada 1990-2002), și s-au repatriat în proporție de aproape 74 % în ultimii 3 ani (1998-2001). Următoarea țară din care provin repatriații este Germania (6636 persoane). La aspectele menționate se adaugă și *migrația ilegală*, preferată îndeosebi de persoanele cu o situație materială mai precară, din cauza costurilor relativ mai reduse.

Modelarea procesului de migrație

Pe baza datelor, care au luat în considerare emigrația de naționalitate română se observă:

- Există o *corelație inversă* între *emigrație* și *nivelul veniturilor* (s-a luat în considerare salariul real) din anii anteriori (semnificativă pentru emigrația m_t și venituri Sal_{t-2}): $\hat{m}_t = 32889.7 - 6.1Sal_{t-2}$
- Există o *corelație directă* între *emigrație* și *nivelul șomajului* din anii anteriori (semnificativă pentru emigrația m_t și rata șomajului $r_{som\ t-2}$): $\hat{m}_t = 7565.8 + 1333.2r_{som\ t-2}$
- Există o *corelație directă* între *emigrație* și *gradul de urbanizare* (urb_t) (care poate explica degradarea condițiilor de viață și a valorilor sociale); $\hat{m}_t = -792703 + 14762urb_t$
- Luând în considerare cei doi factori economici (salariul real și rata șomajului) avem:

$$\hat{m}_t = 14426.1 + 936.9r_{som(t-2)} - 3.15Sal_{t-2}$$

- Modelul de trend pentru r_{som} , pentru perioada 1991-2000:

$$\hat{r}_{som\ t} = 10.256 + 0.128t - 0.025t^2 \quad (p_\alpha < 0.015, p_\beta < 0.1, p_\gamma < 0.05)$$

cu valoarea previzionată pentru următoarea perioadă (2001)

$$\hat{r}_{som(t+1)} = 8.65\% \text{ interval de încredere } 95\% (7.42\%; 9.88\%);$$

și pentru 2000:

$$\hat{r}_{som(t+1)} = 8.198\% \text{ interval de încredere } 95\% (6.81\%; 8.59\%);$$

- Modelul de trend pentru Sal (salariul real net) pe perioada 1991-2000:

$$\hat{Sal}_t = 3199.571 - 150.15t \quad (p_\alpha < 0.001, p_\beta < 0.02), \text{ cu valoarea previzionată pentru următoarea perioadă (2001)}$$

$$\hat{Sal}_{t+1} = 1399.7 \text{ (prețurile anului 1990), interval de încredere } 95\% (823.8; 1975.6);$$

și pentru anul 2002:

$$\hat{Sal}_{t+1} = 1249.55 \text{ (prețurile anului 1990)}$$

interval de încredere 95% (669.25; 1829.85;

- Valoarea previzionată pentru variabila efect emigrație (2003):

$$\hat{m}_{t+1} = 14.426,1 + 936,9 * 8,65 - 3,15 * 1.399,7 = 18.121 \text{ persoane, interval de încredere } 95\% (13.671 \text{ persoane } 22.571$$

pers);

iar în 2004:

$\hat{m}_{t+2} = 14.426,1 + 936,9 * 8,198 - 3,15 * 1.249,55 = 18.171$ persoane, interval de încredere 95% (13.046 persoane 23.296 pers);

➤ Trendul pentru repatrieri (fără Republica Moldova):

$$\text{Rep}_t = 4.652,3 + 298,1 * t - 28,3 * t^2, R = 0.888, R^2 = 0.789, p < 0.09$$

Valoarea previzionată pentru anul 2003: $\text{Rep}_{t+1} = 4.507$ persoane și pentru anul 2004 $\text{Rep}_{t+2} = 3.745$ persoane

➤ Trendul pentru repatrieri din Republica Moldova

$$\text{Rep } M_t = -2630.6 + 1486.6t, R = 0.905, R^2 = 0.820, p < 0.01$$

Valoarea previzionată pentru anul 2003: $\text{Rep } M_{t+1} = 13.722$ persoane și pentru anul 2004: $\text{Rep } M_{t+2} = 15.209$ persoane.

Propuneri de măsuri de politică economică pentru atenuarea decalajelor intra și inter regionale

Pe baza analizei ocupării forței de muncă în profil teritorial se pot da anumite orientări politicilor regionale, în sensul atenuării decalajelor existente în acest domeniu. În concluzie, se poate afirma că în contextul accelerării restructurării și privatizării, al creșterii gradului de deschidere a economiei naționale, schimburilor externe, problemele ocupării forței de muncă în plan teritorial își vor spori importanța, datorită unor motive precum:

- existența unui dezechilibru regional, care afectează atât progresul economic general cât și dezvoltarea pieței muncii poate produce o creștere (accentuare) a inegalității dezvoltării (Myrdal, G. – 1957). Aceasta se datorează dezvoltării inovațiilor și creșterii capacității competiționale a zonelor dezvoltate, care pot induce un progres polarizat, perpetuu (Friedman, J. – 1972). Acest tip de procese sunt în mod clar favorizate de extinderea acestor diferențe, dar, în același timp, și de incoerența unei strategii adecvate, care a avut drept scop diminuarea acestui dezechilibru;
- dezechilibrele de pe piața muncii pot fi percepute în toate zonele țării, cu intensități diferite. Aceste fenomene au loc pe fondul unui nivel mediu relativ ridicat al șomajului înregistrat la nivel național. Discrepanțele teritoriale dintre ratele șomajului și ale ocupării sunt relativ accentuate. Regiunile dezvoltate tind să transmită altor regiuni mai puțin favorizate acele activități mai puțin dorite sau profitabile între granițele lor, precum activitățile în declin, care implică muncă grea sau în condiții grele, obositoare, o calificare mai slabă, tehnologii perimate etc. Procese similare au loc și în planul demografic sau demo-economic;
- procesele de restructurare economică sunt însoțite de fluctuații majore ale populației, în contextul eliminării barierelor privind migrația inter-regională a populației și a forței de muncă în special. Aceste fluctuații sunt motivate de cele mai multe ori de căutarea unui loc de muncă și sunt direcționate din zonele mai puțin dezvoltate spre cele mai dezvoltate și se referă în primul rând la populația tânără și la cea între două vârste, precum și la cei cu pregătire (calificare) mai înaltă. Așadar, regiunile mai dezvoltate exercită un proces de “filtrare” și în ceea ce privește populația (forța de muncă, mai exact), consecințele fiind depopularea prin atenuarea creșterii demografice, îmbătrânirea populației, și în cele din urmă scăderea competitivității regiunii respective. Astfel apare bipolarizarea, care poate perpetua contrastul dintre regiunile dezvoltate și cele mai slab dezvoltate.

Pentru evitarea creșterii dezechilibrelor teritoriale, în ceea ce privește utilizarea capitalului uman, se impune adoptarea unor măsuri, între care:

- stimularea mobilității forței de muncă, ce presupune facilitarea integrării celor care, în căutarea unui loc de muncă în zonele cu asemenea oportunități, s-au deplasat din zonele mai puțin favorizate sub acest aspect. Acestora trebuie să li se asigure o locuință proprie, pentru ei și familiile lor, venituri suficiente pentru un trai decent;
- crearea unor noi locuri de muncă, în alte domenii deficitare sub aspectul forței de muncă angajate, pentru cei disponibilizați în urma restructurării sectorului minerit, chimie, petrochimie etc.;
- îmbunătățirea coordonării între politica de dezvoltare locală promovată de autoritățile centrale și cele locale. Astfel se pot obține noi locuri de muncă prin încurajarea legăturilor dintre agenții economici;
- implementarea unor noi instituții ale pieței forței de muncă și asigurarea funcționării lor eficiente, în vederea flexibilizării ofertei și identificării rapide a caracteristicilor cererii de forță de muncă. Astfel, se pot atenua, pe termen scurt, unele cauze generatoare de risipă de capital uman și se pot da anumite orientări în politica de repartizare a fondurilor bănești pe județe, se pot atrage investitori în zonele în care există un plus de resurse umane, și în vederea creării de noi locuri de muncă.